

Leonardo Cecchini, Hans Lauge Hansen og Ken Henriksen

Visions of Europe: An Introduction

English Summary

The European Union has been an incredible success for more than 40 years, but the economic crisis and the problems witnessed before the final agreement on the Lisbon treaty have recently questioned any further expansion of the Union, economically as well as politically and geographically.

In this article the authors argue that the actual problems in the EU reflect a deeper crisis, concerning the lack of clear values and / or principles that should lead Europe into the future. Although Europe is, and has always been, a heterogeneous entity, many different voices and discourses have for centuries sought to define Europe as a unified and stable cultural subject. The single most important challenge of the Human Sciences in the on-going negotiation of the future of the European project is to assure that the cultural richness, the semiotic ambiguity and historical depth in the conception of what Europe has been, is and might be in the future, is not sacrificed on behalf of certain political and bureaucratic interests. And one way to achieve this goal is to provide scholarly informed readings of a variety of important texts upon the subject, which might contribute to keeping the dialogue open. This volume presents readings of six different visions of Europe, seen from within and from without, and representing a time-span of 800 years.

Leonardo Cecchini, Hans Lauge Hansen og Ken Henriksen

Blik på Europa

En introduktion

EU har i mange år været en succeshistorie. På mindre end 40 år er antallet af medlemslande i EU steget fra de oprindelige 6 til 27, og EU har bidraget til massive økonomiske og politiske forandringer i de lande, som er blevet inddraget. Men processen op til vedtagelsen af Lissabon-traktaten tyder på, at problemerne med at udvikle et politisk grundlag for EU som en overnational men samtidig demokratisk mekanisme kan true den videre ekspansion. For hvor meget skal EU udvides, hvor går grænserne for det europæiske fællesskab, og på hvilken grund stiller vi os, når vi skal definere det?

Dette nummer af *K&K* rummer en række læsninger af tekster, der har det til fælles, at de handler om Europa. Der er tale om forskellige nedslag i historisk tid og geografisk/kulturelt rum, og der er tale om forskellige typer af tekster, som angribes med forskellige teoretiske og metodiske greb. Men fælles for bidragene er, at de studerer, hvordan Europa bliver og er blevet konstrueret som betydningsbærende enhed.

Vi har valgt at anlægge et blik på Europa såvel indefra som udefra. Dette hænger sammen med, at europæisk identitet ikke kun kan forstås på egne præmisser og ud fra interne konstruktioner, men må forstås på baggrund af en løbende forhandling med eksterne fortællinger, dvs. ud fra et dobbelt blik. Vi vil fremhæve den logiske forbindelse mellem identitet og forskellighed. Alle ideer om Europa hviler implicit eller eksplicit på forestillinger om samhørighed og forskel. Konstruktionen Europa skaber således intern enhed, men også en kant over for den fremmede anden. Debatten, som blev foranlediget af lande som Polen og Italien, om hvorvidt kristendommen bør nævnes eksplicit som fælles kulturel baggrund for det europæiske fællesskab, kan her være et paradigmatiske eksempel, fordi et fællesskab baseret på en sådan accentuering automatisk bidrager til udgrænsningen af lande og befolkningsgrupper, der ikke umiddelbart kan identificere sig hermed. Kultur og identitetskonstruktioner er altså ikke bare inkluderende, de er ofte også hierarkiske og ekskluderende. Et dobbelt blik indebærer desuden et fokus på et Europa forstået som en 'flerhed' af identiteter og betydninger – dvs. som en størrelse der på en

gang består af et stort antal forskelligartede fragmenter, og som samtidig udgør en hegemonisk konstruktion, hvor bestemte forestillinger om et moderne og højt udviklet Vesteuropa står mere centralt i mange (europæres) bevidsthed end andre.

I forlængelse heraf bør ideen om Europa også anskues ud fra en sondring mellem kontinuitet og forandring. Hvert enkelt bidrag i dette nummer analyserer som nævnt stemmer fra udsigtsposter placeret forskelligt i tid og rum. Selvom vi selvfølgelig ikke fordrer at give et fuldstændigt billede af de mange forskelligartede stemmer, der historisk har deltaget i dannelsen af diverse forestillinger om Europa, mener vi alligevel at artiklerne tilsammen giver et indblik i nogle af de forandringer, der historisk set er sket. Der er desuden temaer og diskussioner, som ikke har ladet sig nedbryde så let. Det gælder for eksempel diskursen om Europa som hjemsted for det moderne og det civilisatoriske, stillet dikotomisk over for den anden som så må rumme alle de modsatte kvaliteter.

Vi bekender os således til en socialkonstruktivistisk tankegang, ifølge hvilken kulturelle identiteter ikke er stabile og rodfæstede enheder, udsprunget af fælles historie, sprog eller ligefrem genetiske fællesskaber. Tværtimod anser vi kulturelle identiteter for at være flydende og mangfoldige produkter af diskursive og sociale praksisser. Den betydning, vi i dag tillægger et begreb som 'Europa', må således forstås som et resultat af de tekster (sociale, politiske, litterære og andre) som har defineret det, historisk og aktuelt, og af de forhandlinger om deres betydning, som udlægningen af disse tekster fortsat er underkastet.

Denne opfattelse har selvfølgelig en række konsekvenser for vores opfattelse af de litterære værker og andre kulturelle produkter, der analyseres i hvert enkelt bidrag. Disse værker anskues på en gang som diskursive begivenheder og som kulturelle artefakter. Som diskursive begivenheder har de alle på hver deres måde spillet en rolle i dannelsen af det, vi i dag kalder Europa. De siger altså noget om samtidens forestillinger om Europa og hvilke værdier, kontinentet har været repræsentant for i forskellige historiske perioder. Denne simple, men ikke desto mindre vigtige, påstand hænger sammen med, at ideer og tanksæt ikke opstår uafhængigt af den samfundsmæssige kontekst. De må derimod nødvendigvis være historisk indlejret. Men vi anser også værkerne for at være kulturelle artefakter i deres egen ret, og ikke kun som eksponenter for bestemte opfattelser af Europa. Hver tekst etablerer sit eget univers, som må analyseres ud fra dets unikke æstetiske og etiske præmisser, og som tekst hører den ikke op med at generere ny betydning, men må netop genlæses ind i den eftertid, hvori den cirkulerer.

Europa i krise: hvad er Europa?

Når vi finder det umagen værd at gå ind i diskussionen om betydningen af det europæiske netop nu, er det fordi Europa og det europæiske projekt, som EU repræsenterer, som nævnt er i krise, såvel økonomisk som politisk. Den økonomiske krise er et globalt fænomen og fylder avisernes overskrifter hver dag over det meste af verden, og ligesom de andre økonomiske centre på kloden er Europa ramt af recessionen. Desuden tyder meget på, at 'Vesten', her forstået som hovedsageligt Europa og USA, er i fare for at miste førertrøjen i det økonomiske kapløb til nyindustrialiserede lande såsom Kina, Indien og Brasilien, når vi kommer ud på den anden side af krisen. Men den økonomiske krise har i det seneste år trukket den offentlige opmærksomhed bort fra en muligvis lige så alvorlig politisk krise for det europæiske projekt, som består i vanskelighederne med at finde et demokratisk grundlag for den europæiske union. Vanskelighederne ved at finde fælles fodslag i forbindelse med internationale brændpunkter såsom Irak-krigen og problemerne med at få vedtaget Lissabon-traktaten er blot symptomer på en krise, som vedrører selve forståelsen af hvad Europa er og hvad det europæiske samarbejde kan og skal blive.

Peter Madsen og Gert Sørensen gør i forordet til deres nyligt udgivne antologi om Europa opmærksom på, at en væsentlig del af problemerne med at etablere et demokratisk grundlag for et udvidet EU kan føres tilbage til det faktum, at forholdet mellem begreberne 'stat' og 'nation' fortsat er uafklaret i unionens politik.¹ EU og medlemsstaternes politiske ideologi er så at sige spændt ud imellem to historiske traditioner: den franske oplysningstradition og den tyske romantik. Hvor den franske oplysningstænkning byggede på forestillingen om staten som en frivillig sammenslutning af individer med umistelige rettigheder, gav den tyske romantik med afsæt i Herders forestillinger om en naturgroet sammenhæng mellem sprog, kultur, region og historie, næring til 1800-tallets nationale bevægelser. I den franske oplysningstradition er det politiske fællesskab, som den demokratiske mekanisme bør bygges op omkring, konstrueret af selve det politiske projekt, som staten udgør. Her overfor står den romantiske tænkningens insisteren på, at den demokratiske mekanisme forudsætter en eller anden form for kulturel enhed, som den kan bygge på: et kulturelt, værdimæssigt fællesskab.

Alle 27 medlemsstater rummer naturligvis mange forskellige bud på, hvad der skal være EU's overordnede karakter, dens grænser og dens politiske mål, men de dominerende synspunkter kan ifølge Vivien Schmidt dog grupperes i fire ikke eksklusive diskurser:²

- En normativ diskurs om EU som et afgrænset og værdibaseret fællesskab.
- En pragmatisk diskurs om EU som en grænseløs, problemknuser der sikrer frie markeder og regional sikkerhed.
- En principiel diskurs om EU som en grænseløs rettighedsbaseret og postnational union.
- Og endelig en strategisk diskurs, der ser EU som en global aktør, der kan handle alternativt på sikkerhedsspørgsmål, klima, fattigdom i verden osv.

En normativ strategi, der søger at legitimere den demokratiske mekanisme i et kulturelt eller værdibaseret fællesskab, forudsætter eksistensen af et kollektivt kulturelt subjekt med historiske rødder, der giver sig udtryk i fælles livsformer, traditioner og kulturelle værdier. En sådan essentialistisk forståelse af europæisk kulturel identitet vil imidlertid løbe ind i det problem, at Europa er svært afgrænset og yderst diversificeret, hvorfor en afgrænsning altid vil være en udgrænsning af dele af helheden. Stillet overfor dette dilemma har EU valgt en strategi, der går på to ben, eller sagt på en anden måde, der rummer uforenelige modsætninger.

Diskussionen om en fælles europæisk identitet som grundlaget for det europæiske fællesskabs politiske handlen blev indledt på et udenrigsministermøde i København i 1973. I deklARATIONEN, vedtaget af udenrigsministrene fra de ni daværende medlemslande, hedder det bl.a. i punkt 3:

»Den kulturelle diversitet inden for rammen af en fælles europæisk civilisation, forankringen i en række fælles værdier og principper, den voksende overensstemmelse i livsformer, bevidstheden om at have bestemte interesser tilfælles samt den faste beslutsomhed om at deltage i opbygningen af et fælles Europa, alt dette tilfører den europæiske identitet dens originalitet og dynamik.«³

Løsningen på paradokset blev at forsvare den kulturelle diversitet inden for rammerne af en fælles civilisation, der angiveligt skulle bygge på fælles værdier og en fælles livsindstilling. Denne konstruktion fik sin kulturhistoriske underbygning skruet på med Edgar Morins bog *Europæisk kultur – på vej mod en ny bevidsthed* i 1986, hvor den kendte sociolog opfandt begreberne 'polykultur' og 'polyidentitet' til at karakterisere den europæiske kulturs egenart. Det siger sig selv, at bukserne spændes til bristepunktet i takt med, at antallet af medlemslande vokser og den kulturelle diversitet øges. Ikke desto mindre har EU valgt at fastholde det dobbelte

fokus på individets rettigheder og det kulturelle værdifællesskab og vedtog i år 2000 mottoet 'enhed i forskellighed' som overordnet karakteristik af unionens bestræbelser. Ifølge Hans-Jörg Trenz kan unionens aktuelle strategi beskrives som byggende på tre sammenhængende delstrategier:⁴

- Et omfattende arbejde med kortlægning af kulturelle identiteter i Europa. Her spiller bl.a. de omfattende empiriske undersøgelser af EU-borgernes holdninger som udføres af Eurobarometer en vigtig rolle.
- I 2005 udvidedes arbejdet på at styrke den kulturelle diversitet med vedtagelsen af EU's strategi for multilingualisme. Idet kulturel identitet og sprog opfattes som tæt sammenhørende størrelser, lægges der stor vægt på udbredelsen af fremmedsproglige kompetencer, på oversættelse og på interkulturel kommunikation.⁵
- Promovering af europæisk kulturel identitet, bl.a. gennem en offensiv marketingstrategi for unionens værdier og symboler såsom flaget og hymnen. At unionen ikke blot opfatter dette projekt som et spørgsmål om at dekretere flagtvang ved bestemte lejligheder, kan bl.a. ses af, at det europæiske forskningsråd ERC i deres indkaldelse af ansøgninger til det 7. rammeprogram i 2010 har afsat betydelige midler til forskning i netop udbredelse og effekt af EU's symboler.

Denne strategi, som i høj grad favoriserer subnationale og regionale kulturbærende 'nationer' såsom Katalonien og Euskadi i Spanien eller Korsika i Frankrig på den ene side og EU som overnational union med egen profileret kulturel identitet på den anden, er imidlertid ikke en uproblematisk konstruktion. Spørgsmål som presser sig på, er hvorvidt der er plads til en sådan strategi spændt ud imellem regional og transnational europæisk identitet inden for rammerne af nationalstaternes kulturelle identitetsarbejde, samt hvorvidt og hvordan de enkelte medlemsstater og deres regioner er i stand til at kombinere deres kulturelle identitetsarbejde (nationalt og regionalt) med unionens multikulturelle strategi. Her bliver den øgede migration og de lokale xenofobiske reaktioner et afgørende parameter.

Konstruktivisme og occidentalisme

Sådanne spørgsmål bliver i en akademisk sammenhæng først og fremmest behandlet inden for rammerne af samfundsfaglige discipliner såsom f.eks. politologi, sociologi, jura og økonomi, hvorfor det ligger uden for denne fremstilling at gå nærmere ind i en diskussion heraf.

Har Peter Madsen og Gert Sørensen ret i deres antagelse om, at et af EU-projektets væsentligste problemer ligger i den omtalte uafklarethed af forholdet mellem begreberne 'stat' og 'nation', og det mener vi, at de har, så ligger der mindst talt en udfordring i at udrede vilkår og betingelser for de betydninger, vi tilskriver begreber som 'Europa' og 'europæisk identitet'. Man kan med Brubaker og Cooper sætte spørgsmålstegn ved formålstjenligheden i inden for en konstruktivistisk analytisk tilgang overhovedet at anvende begrebet 'kulturel identitet'⁶, men i det omfang begrebet anvendes i den konkrete politiske praksis, er der behov for at afsøge, hvilke betydninger begrebet måtte henvise til i forskellige sammenhænge. Er europæisk identitet noget som bare 'er derude', og som kan kortlægges sådan som EU foregiver, eller er der tale om diskursive og sociale praksisser, tilknyttet bestemte identitetspolitikker? Og er der tale om det sidste, i hvilket omfang er der så konsensus om bestemte udlægninger af begreberne og hvori består vilkårene for forhandlingen af deres betydning, historisk og aktuelt? Vores tilgang er som nævnt konstruktivistisk og dermed bundet til produktionen og cirkulationen af tekster i bred forstand, samt deres udlægning. Det, som de humanistiske videnskaber i vores optik kan bidrage med i denne sammenhæng, er således teoretisk reflekterede og socialt og historisk informerede tekstlæsninger.

Ingen af bidragene til dette temanummer foregiver på nogen måde at give et samlet overblik over alle de mulige vinkler, Europa kan konstrueres ud fra. Men ved at analysere konkrete udtryk for opfattelser af Europa, der er placeret vidt forskelligt i både tid og sted, håber vi for det første på at kunne illustrere, at Europa – på trods af dominerende forestillinger om en homogen, moderne enhed – er en kompleks og ofte modsætningsfyldt konstruktion, og for det andet at vidt forskellige 'stemmer' og positioner har bidraget til og fortsætter med at medvirke til dannelsen af denne komplekse identitet.

Forestillingen om Europa som hjemsted for det rationelle og det moderne har ofte mødt intern kritik fra bl.a. europæiske intellektuelle, men det er måske især når blikket vendes uden for Europa, at vi opdager alternative røster og diskurser, som ofte tegner andre billeder af Europa end det skønmaleri, der fremmanes i den officielle europæiske selvforståelse. En relevant figur at fremhæve i denne forbindelse kunne være den indiske politiker Mahatma Gandhi, der kæmpede mod britisk besættelse af Indien. I denne egenskab, og som medudgiver af avisen *Young India*, havde Gandhi rige muligheder for at bidrage til dannelsen af bestemte forestillinger om England og Europa. Man kan f.eks. betragte følgende udtalelse bragt i *Young India* den 8. september 1920 som en tidlig og spydig kommentar til den aktuelle debat om kristendommens betydning

for Europas identitet: »Det er min faste overbevisning at Europa ikke repræsenterer Guds ånd eller kristendommen, men Satans ånd. Og Satans sejr er størst når han viser sig med Guds navn på sin løbe«. ⁷

Uden at drage sammenligning i øvrigt, kan Gandhis kritik af den religiøse dobbeltmoral i Europa på nogle punkter minde om de senere års voksende kritik – uden for Europa – af 'Vesten' og af Europa og USA's rodløshed, griskhed og gudløshed. Denne anti-vestlige ideologi, som Buruma & Margalit kalder 'occidentalisme' er kendetegnet ved et dybt had til Vesten og ved at italesætte Europa og USA i manikæiske begreber:

»I occidentalisterens øjne dyrker Vesten det materielle; dets religion er materialismen, og materien er ond i manikæismen. Ved at dyrke materiens falske gud bliver Vesten ondskabens kongedømme, der spreder sin gift ved at kolonisere godhedens kongedømme. Derfor opfordrede Osama Bin Laden i 1998 alle muslimer til hellig krig mod 'Satans amerikanske tropper og deres djævelske allierede'«. ⁸

Det er selvfølgelig muligt at formulere en kritik af Europa fra et ikke-vestligt perspektiv uden at forfalde til occidentalistisk radikalisering. Det ville da også være forkert at betragte Gandhis kritik som udtryk herfor, og det er måske også overflødigt at nævne at mange ikke-europæiske iagttagere historisk har bidraget med bemærkelsesværdigt nuancerede beskrivelser af Europa, der netop har gjort op med binære oppositionsstrukturer som modernitet versus tradition og rationalitet versus religion.

Flere af bidragene til dette temanummer er i eksplicit dialog med Burumi & Margalits bog og deres udlægning af occidentalisme-begrebet. Vi tilslutter os ideen om, at sådanne fjendtligsindede billeder spiller en afgørende rolle i de processer, hvorigennem Europas identitet dannes og forandres – også selvom vi er skeptiske overfor forfatternes idealistiske tilgang, der ser bort fra de magtforhold og magtstrukturer, som de anti-vestlige diskurser nødvendigvis er indlejret i. Det er f. eks vanskeligt at se bort fra koloniserings rolle i dannelsen af europakritiske ideer i blandt andet Afrika og Asien.

Ligeledes er flere af bidragene til dette nummer i dialog med Fernando Coronils noget anderledes udlægning af occidentalisme-begrebet. Med afsæt i Edward Saims orientalismebegreb argumenterer Coronil for, at alle repræsentationer af menneskelige fællesskaber er relationelle, dvs. bygger på en relation af et 'selv' over for en 'anden'. Hvor Said forenklet sagt fokuserer på det billede, Vesten har konstrueret af Orienten, der ønsker Coronil at fokusere på det billede, Vesten implicit konstruerer af sig selv igennem beskrivelserne af »de andre«: »Occidentalisme, som jeg definerer

den her, er derfor ikke det modsatte af orientalisme, men dens forudsætning, dens mørke side (som i et spejl).«⁹ Coronil forstår occidentalisme-begrebet relationelt, og han understreger dette begrebs sammenhæng med historisk betingede magtrelationer:

»I min opfattelse, er occidentalismen uadskillelig fra Vestens hegemoni, ikke blot fordi den som vidensform udtrykker vestlig magt, men fordi den etablerer en specifik forbindelse mellem viden og magt i Vesten. Occidentalismen er derfor udtryk for et iboende forhold mellem vestlige repræsentationer af kulturelle forskelle og verdensomspændende vestlig herredømme«. ¹⁰

Coronil understreger således, at enhver diskursiv repræsentation er samfundsmæssigt og historisk betinget: »(D)er eksisterer ikke noget sådant som uplettede repræsentationer. Idet enhver repræsentation er dybtgående præget af historien, består udfordringen i at erkende hvad denne historiske indlejring indebærer«. ¹¹

Som det fremgår, opfatter vi Europa som en kompleks og foranderlig kulturel konstruktion, hvor modstridende stemmer fra forskellige udsigtspladser, med Hans Magnus Enzensbergers ord, gensidigt har »formet Europa som et fraktalt objekt«. Ordet Europa dækker i realiteten over en række begreber. I nogle sammenhænge betyder det Vesteuropa, og i andre sammenhænge henvises måske til hele det kontinentale Europa. Men sådanne rumlige organiseringer er i realiteten iboende i mange kulturelle, sociale og politiske sammenhænge: Således bidrager den ovenfor omtalte debat om kristendommens historiske betydning i forbindelse med Maastricht-traktaten i praksis til at udgrænse Tyrkiet. Dette understøttes af, at Bosperusstrædet ofte opfattes som en traditionel, geografisk defineret grænse mellem Europa og Asien, og det på trods af at Konstantinopel som hovedstad i det østromerske (byzantinske) rige har spillet en central rolle i Europas historie og kultur, og gennem mere end tusind år, indtil midt i 1400-tallet, var et hovedsæde for udbredelsen af kristendommen. Således bidrager de spatiale grænsedragningskonventioner ofte til at komplicere »fraktalen« i det kulturelle samarbejde i Europa.

En række historiske, sociale og magtmæssige forhold har dog alligevel bidraget til, at de fleste mennesker i det nuværende EU nok per automatik vil placere lande som Aserbajdsjan og Kasakhstan i periferien af det, som opfattes som Europa på trods af, at de er blevet medlemmer af det europæiske fodboldforbund UEFA. Tilsvarende vil de færreste vel tælle Israel med til Europa på trods af, at landet har deltaget i det internationale Europæiske Melodigrandprix i mange år og langt før, at lande i Øst-

europa og Balkan fik lov at være med. Selvom mange af bidragsyderne altså hæfter sig ved en betydningsmæssig usikkerhed ved termen Europa, må vi alligevel fastholde, at der har formet sig en 'semantisk tæthed'¹² omkring nogle bestemte forestillinger om, hvad Europa er. Vi anvender her Edwin Ardeners begreb om semantisk densitet til at rette opmærksomheden mod den ide, at betegneren Europa indeholder et 'tæthedspunkt', dvs. en betydning der af historiske årsager er kommet til at fremstå som mere typisk eller mere ægte end andre.

Den kulturelle konstruktion Europa er altså en størrelse, der på den ene side opfattes som en vilkårlig fraktal, der er for irregulær til at blive beskrevet i eksakte termer, og på den anden side alligevel synes at have bemægtiget sig nogle betydninger der fremstår som mere korrekte eller mere præcise end konkurrerende betydninger.

De enkelte bidrag

Pernille Hermann behandler i sin artikel aspekter af islændingen Snorri Sturlusons *Edda* fra begyndelsen af 1200-tallet og viser, hvordan Nord-europas sproglige, politiske og religiøse forudsætning blev hentet i Asien. Snorris perspektiv var bestemt af hans position i den kristne verden, og han udtrykte en forestilling om den kristne verdens universalitet og historiens teleologiske karakter. Som andre lærde i middelalderens Europa orienterede Snorri sig i forhold til tidens højkulturer, den antikke og den kristne, og disse højkulturer var afgørende for hans beskrivelse af Norden. I artiklen vises, hvordan de nordiske lande, der var placeret i den kristne verdens periferi, gennem en assimilation mellem trojanske udvandrere og den urnordiske befolkning, fik tildelt en status, der modsvarede tidens højkulturelle niveau. Med en kulturel overførsel fra Asien til Europa modificerede Snorri tidens centrum og periferi-opdeling og den opfattelse, at de nordiske lande skulle have en underlegen position.

Ligesom Snorri Sturluson, kan også florentineren Dante Alighieri (1265-1321) placeres indenfor rammen af den europæiske Middelalders kristne universalisme. I sit bidrag argumenterer *Leonardo Cecchini* for, at man netop på grund af den middelalderlige kontekst ikke kan spore begreberne »Europa« eller »Vesten« som betegnelser for noget adskilt og overlegent i forhold til »Østen« i Dantes værker, sådan som nogle moderne fortolkere hævder. Dante tænker derimod Europa som en slags metafor for et ideelt universelt kristent fællesskab med stærke utopiske og eskatologiske træk. Et fællesskab, som potentielt omfatter hele menneskeheden. I forhold til islam er Dantes tilgang præget af en assimilatorisk og ikke orientalistisk tankegang. Den arabiske kultur og filosofi eksclu-

deres ikke, men inddrages i det omfang, den har bidraget til udvikling af den kristne tænkning. Som det var almindeligt i Middelalderen, betragter Dante naturligvis islam som en fjendtlig religion, men det gør han netop, fordi han ser islam som en kættersk eller skismatisk udspaltning fra kristendommen, ikke som en »anden« religion.

Tabish Khair fokuserer i sit bidrag på rejseberetninger skrevet af indere, der rejste til Europa og især England mellem 1750 og 1900 og viser, hvordan sådanne beretninger dekonstruerer enhver given definition af »Europa« og af de betegnelser, som nogle forfattere forbinder med »europæiskhed«, »modernitet« og »videnskab«. Teksterne illustrerer en bevidsthed om »forskelle« og kan til tider henfalde til kulturel essentialisme, men de udviser ikke en ensidig opposition til »Europa« eller de kulturelle manifestationer, der traditionelt tilskrives Europa.

I sin artikel bemærker *Peter Ulf Møller* indledningsvis, at i kølvandet på Edward Saids *Orientalism* fra 1978 fulgte også en udbredt akademisk interesse for at anskue Østeuropa og Rusland som ofre for en slags intern europæisk orientalisme, hvor Vesteuropa fremstod som skaberen af diverse nedsættende og undertrykkende forestillinger om den østeuropæiske baggård. Sådanne udvekslinger af forestillinger om hinanden mellem forskellige dele af Europa udgør en mangfoldig historisk dialog og en indgroet del af europæisk kultur. I forholdet mellem øst og vest i Europa kan man skelne både en orientalisme og en occidentalisme. Som et tidligt eksempel på den sidstnævnte analyserer Peter Ulf Møller den russiske 1700-talsforfatter Denis Fonvizin, der i en komedie og i rejsebrevne markerede sig med vittig kritik af Frankrig og af »gallomani«, den ukritiske beundring og efterligning af fransk livsstil.

Hvordan tager Europa og forestillingerne om den vestlige modernitet sig ud fra dagens Spanien? Ifølge *Hans Lauge Hansen* identificerer den spanske, nationale diskurs sig i stadig højere grad med modernitetens centrum, men samtidig opstår der dagligt konkrete bruderfaringer i forhold til denne ideologiske konstruktion. Det gælder bl.a. de mange druknede afrikanere der skyller op på turisternes fine hvide badestrande – en effekt af den illegale afrikanske indvandring og regeringens og EU's kamp imod den. Bidraget spørger til, hvad det er for fortællinger, der skal til for at slå bro over disse modsætninger, og med udgangspunkt i et af Spaniens store forfatterskaber, konkret to bøger af Antonio Muñoz Molina, fokuseres der på litteraturens rolle som aktør i det kulturelle identitetsarbejde.

Ken Henriksens artikel er en undersøgelse af Venezuelas præsident, Hugo Chávez' Europadiskurs. Chávez ses som repræsentant for en ny latinamerikansk venstrenationalistisk tendens, der er vendt mod USA's indflydelse i regionen. Fokus er på, i hvilken grad Europa fremstilles som en

del af »ondskabens akse«. Analysen viser, at Chávez' Europadiskurs indeholder elementer fra både Coronils og Buruma & Margalits udlægninger af occidentalisme-begrebet. På den ene side søges ideen om Europa som det privilegerede centrum for modernitet og demokrati dekonstrueret. På den anden side bidrager Chávez' anti-neoliberale diskurs til at reproducere forestillinger om »det onde nord« og »det sårede syd«. Kolonitidens binære oppositionsstrukturer bliver således kun delvist udfordret.

Noter

- 1 Peter Madsen og Gert Sørensen: *Europa – et uafsluttet projekt. Europa i forandring*, København 2009.
- 2 Vivien A. Schmidt: »Re-Envisioning the European Union: Identity, Democracy, Economy«, in *Journal of Common Market Studies* 47,1 (2009).
- 3 »The diversity of cultures within the framework of a common European civilization, the attachment to common values and principles, the increasing convergence of attitudes to life, the awareness of having specific interests in common and the determination to take part in the construction of a United Europe, all give the European Identity its originality and its own dynamism« (*Declaration on European Identity*, Copenhagen, 14 December 1973. Se www.ena.lu).
- 4 Hans-Jörg Trenz: »In Search of Popular Subjectness. Identity Formation, Constitution-Making and the Democratic Consolidation of the EU«, in RECON Online Working Paper 2009/02, pp. 3-4. Se: http://www.reconproject.eu/main.php/RECON_wp_0902.pdf?fileitem=16662578
- 5 Hans Lauge Hansen: »Transcultural and Transdisciplinary Approaches to Foreign Language Studies: A European view«, in *ADFL bulletin*, vol. 40, no. 3, *Modern Language Association*. Under udgivelse.
- 6 Rogers Brubaker og Frederick Cooper: »Beyond Identity«, in *Theory and Society* 29,1 (2000).
- 7 »It is my firm opinion that Europe does not represent the spirit of God or Christianity but the spirit of Satan. And Satan's successes are the greatest when he appears with the name of God on his lips«.
- 8 Ian Buruma og Avishai Margalit: *Aftenland: Vesten set med fjendeøjne*, København 2004, p. 100.
- 9 »Occidentalism, as I define it here, is thus not the reverse of Orientalism but its condition of possibility, its dark side (as in a mirror)«. Fernando Coronil: »Beyond Occidentalism: Toward Nonimperial Geohistorical Categories«, in *Cultural Anthropology*, 11 (1996), p. 56.
- 10 »In my view, Occidentalism is inseparable from Western hegemony not only because as a form of knowledge it expresses Western power, but because it establishes a specific bond between knowledge and power in the West. Occidentalism is thus the expression of a constitutive relationship between western representations of cultural difference and worldwide Western dominance«. Op. cit., p. 57.
- 11 »there is no such thing as an immaculate representation. Since all representations are saturated with history, the issue is to recognize the implications of

their involvement in history«. Op. cit., p. 73.

- 12 Se Edwin Ardener: »Comprehending Others«, in *The Voice of Prophecy and Other Essays*, Oxford 1989.

